

Bartáková, Jarmila

Slovtvorné postupy vzniku expresívnych názvov osôb v češtině a slovenčine

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1987, vol. 36, iss. A35, pp. [61]-69

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100638>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JARMILA BARTÁKOVÁ

SLOVOTVORNÉ POSTUPY VZNIKU EXPRESÍVNYCH NÁZVOV OSÔB V ČEŠTINE A SLOVENČINE

Jednou z mnohých úloh, ktoré rieši súčasná moderná lingvistika, je fungovanie jazyka v spoločenskej komunikácii. Z tohto hľadiska si čoraz viac uvedomujeme stále sa stupňujúci obojstranný vplyv našich národných jazykov navzájom, čo je dôsledkom súčasného spoluzitia v spoločnom štátnom útvare. Okrem jazykovej interferencie silnie i snaha po uprednostňovaní takých jazykových prostriedkov, ktoré sú zrozumiteľné celospoločensky. S ohľadom na dané skutočnosti stáva sa čoraz naliehavším konfrontačný výskum oboch príbuzných jazykov, vymedzenie spoločných a na druhej strane diferenčných znakov daných osobitosťou historického vývoja i odlišnými medzijazykovými kontaktmi každého z nich. Najvýraznejšie rozdiely nachádzame na periférii slovnej zásoby. Príčinou je značná jazyková uvoľnenosť, ku ktorej dochádza v dôsledku emocionálneho vypätia hovoriaceho a slabšieho tlaku tradičnej normy. A tak napriek mnohým motivačným zhodám a príbuzným slovotvorným postupom a modelom, nachádzame v obidvoch jazykoch zo synchronného hľadiska práve v tejto oblasti skôr diferencie než zhodu. Konkrétne pri personálnych expresívach (až na sémanticky tvorené) sú rovnaké slovotvorné možnosti nerovnako využívané, produktivita jednotlivých slovotvorných modelov je odlišná, využívajú sa často iné derivačné morfémy v inak rovnakých slovotvorných typoch a podobne. Obidva jazyky disponujú dlhými reťazcami expresívnych synonym, medzi ktorými iba zriedka nachádzame celkom totožné ekvivalenty.

Sledované mužské inherentne expresívne osobné názvy tvoria zo slovotvorného aspektu výraznú, veľmi zaujímavú a dynamickú mikroskupinu v obidvoch porovnávaných jazykoch. Pri ich tvorbe sa uplatňujú vedľa jazykových činiteľov i činitele sociálne a psychické, vyjadruje sa subjektívny vzťah k označovanej osobe, citovo hodnotiaci postoj hovoriaceho k nej i jeho vôľové úsilie o zapôsobenie na poslucháča. Medzi expresívnymi názvami osôb nachádzame modifikované hypokoristické apelatíva a propriá, názvy familiárne, detské, ironicky zafarbené či žartovné, rovnako ako pomenovania pejoratívne až vulgárne ladené, i rôzne typy deminutívnych a augmentatívnych modifikácií. Na rozdiel od nocionálnych pomenovaní je pre expresíva príznačná silná reprodukcia pomenovacieho aktu, ktorý je trvalým slovotvorným procesom

predovšetkým inovačného charakteru. Vznikajú v ňom neustále nové pomenovania, často deriváty či modifikáty predchádzajúcich názvov len preto, aby novou podobou produkovali stále dostatočne silný expresívny náboj, a nie aby pomenovali človeka podľa novej, jedinečnej vlastnosti. Vznikajú tak nové názvy rovnakého pojmového obsahu, čoho následkom je značné hromadenie monotematických synonymým diferencovaných iba afixom a intenzitou expresívneho účinku, nie sémantickým významom (napr. čes. *babral*, *babra*, *babrák*, slov. *babroš*, *babraj*, *babrák*), prípadne uplatnením iného slovtvorného postupu (sémantické tvorenie, skladanie, konverzia). Príčinou je rýchle slábnutie expresívneho náboja následkom stúpajúcej frekvencie slova, teda rýchle opotrebovanie sa expresívneho názvu. Vznikajú stále nové podoby, ktoré sú príznakové na pozadí výrazu slovtvorne neexpresívneho, prípadne vysvetlovacieho opisného spojenia, i napokon na pozadí príbuzných expresívnych synonymým, ak máme na mysli len samotnú intenzitu expresívneho príznaku. Expresívny príznak personálnych pomenovaní, ktorými sa komunikant citove i vôľove exponuje, vyplýva zo silného napätia spôsobeného rozporom medzi tendenciou používať v nocionálnom pláne spisovného jazyka „normované“ postupy a prostriedky vyjadrovania, a faktom úmyselného experimentovania, vedomého porušovania normy v oblasti hovorovej (zámerné siahanie po prostriedkoch v nocionálnej oblasti atypických, zriedkavých, ba i celkom neprípustných). Tento „protest“ proti konvencii dáva hovoriacemu možnosť za sprievodu mimojazykových prostriedkov (gesto, mimika, intonácia) „deformovaným“ pomenovaním zaútočiť na adresáta, prekvapiť ho, vydráždiť a zbaviť sa tak vnútorného tlaku naakumulovaných emócií. Expresívny príznak môže byť utvorený buď jedným „deformovaným“ faktorom alebo viacerými z rôznych rovín súčasne, čo výslednú intenzitu expresívneho príznaku príslušne moduluje. Nemusia to byť vždy len prostriedky slovtvorné, ale i hláskoslovné, morfológické, lexikálnosémantické, prípadne štylistické.

Hierarchizácia pomenovaní z hľadiska stupňa expresivity závisí na vzdialenosti od neutrálneho stredu, jadra slovnej zásoby. Pomenovaní s negatívnym expresívnym príznakom je pochopiteľne viac než melioratív, pretože napadnuteľné negatívne ľudské vlastnosti a ich pomenovania prevažujú. Expresívny príznak + alebo – môžu mať slová nárečové, slangové, argotické, hovorové, ale i knižné a poetizmy. Nájdeme ich nielen v spontánnych hovorených prejavoch, ale aj v prejavoch umeleckej slovesnej tvorby ako aktualizačný prvok.

Z hľadiska slovtvorného nie sú expresívne názvy osôb tvorené celkom odlišnými postupmi než názvy nocionálne. Patria do rovnakých onomaziologických kategórií. Tvorí však osobitnú štylistickú vrstvu slovnej zásoby. Väčšina slovtvorne motivovaných expresívnych pomenovaní osôb je utvorená podľa slovtvorných typov mutačných a modifikačných. Čo do motivácie sa vyčleňujú predovšetkým ako pomenovania podľa spravidla negatívnej duševnej či telesnej vlastnosti (názvy nositeľov vlastnosti), menej podľa trvalej, obyčajne taktiež negatívnej činnosti chápanej ako vlastnosť (názvy činiteľské), prípadne podľa nápadnej, v zmysle negatívnom, časti tela (názvy nositeľov substančného vzťahu). Takto vymedzené pomenovania možno previesť na spoločného menovateľa, možno ich chápať ako nositeľov vlastnosti v širokom zmysle, ako názvy atributívne s prípadnou sekundárnou motiváciou dejovým alebo vzťahovým adjektívom. Tvorí v posledných dvoch menovaných onomaziologických kategóriách prechodové pásmo do kategórie nositeľov vlastnosti

(napr. *brbloš* je kto brble ale i brblavý človek, *okál* má veľké oči, je okatý).

Z modifikačných kategórií sa pri expresívnych názvoch osôb uplatňuje kategória deminutívnosti a augmentatívnosti. Príznakové sú na pozadí pomenovaní vyjadrujúcich nemodifikovaný obsah pojmu, od ktorého sa líšia kvalitatívne (napr. *učitel* :: *učitelík*, čes. *učitel* :: *učítýlek*; *chlap* :: *chlapisko*), nie kvantitatívne. Útvary slovotvorne expresívne už zriedka vytvárajú ďalšie deriváty, môžu sa uplatniť najčastejšie ako základový výraz pre deminutíva alebo mená prechýlené.

Výsledky konfrontačného výskumu personálnych expresív, možno stručne zhrnúť do nasledujúcich bodov. Zo slovotvorných činiteľov, ktoré sa podieľajú na vzniku a intenzite expresívneho príznaku personálnych pomenovaní treba uviesť:

1. využívanie takých formantov, ktoré ako neutrálne fungujú skôr pri iných než personálnych pomenovaniach, napr. pri názvoch zvierat (čes. -oun, -ouš, -ýš, -ák, -an, -áč, slov. -ák, -oš, -áč, -áň, -oň), rastlín (čes. -ák, -oš, -ýš, -ka, slov. -áč, -ák, -dlo), vecí a nástrojov (čes. -oun, -as, -áč, -dlo, slov. -dlo, -isko, -ák, -áč, -an), miesta (čes. -isko, iště, slov. -isko, -dlo) a podobne;

2. využívanie cudzích neutrálnych afixov v hybridných útvaroch, napr. domáci základ + cudzí personálny sufix (napr. čes. *srandista*, *tupant*, *slepanďr*, slov. *škandalista*, *slabinger*) alebo cudzí prefix + domáci, často vulgárny základ (čes. *arcilotr*, *arciprase*, *obrviľ*, *erclump*, slov. *arcilotor*);

3. využívanie deminutívnych formantov nie na vyjadrenie zmenšenej miery telesného objemu, ale nízkej kvality duševných schopností (čes. *úředníček*, *doktůrek*, slov. *učitelík*, *farárko*);

4. využívanie nepravých druhostupňových formantov základového slova. Uplatňujú sa v oblasti hypokoristik (čes. -ínek, -áček, -oušek, -ulínek, -ánek, slov. -úlik, -áčik, -inko, -uško, -uľko);

5. využívanie v nočionálnej oblasti neobvyklého konvertovaného tvorenia personálnych expresív a modifikovaných hypokoristik s gramatickou morféomou -(a) v češtine (napr. *nimra*, *Jindra*) a gramatickou morféomou -(o) v slovenčine (napr. *škulo*, *Juro*);

6. využívanie v nočionálnej oblasti neobvyklej štruktúry kompozit $Z_V + Z_S$, pri ktorých prvý komponent je v nezvyčajnej podobe imperatívnej a druhý bez mužského rodového ukazovateľa (čes. *tlučhuba*, slov. *vyskočkura*);

7. ojedinelé využívanie neproduktívnej možnosti mechanického zrážania slov s vetnou platnosťou do citátových zloženín. Expresívne pôsobia jednoslovnou podobou písania, nesklonnosťou a jediným prízvukom na začiatku (napr. čes. *mouchyvemtesimě*, slov. *potmehúdol*).

Z morfológických činiteľov sa podieľajú na vzniku a intenzite expresívneho príznaku personálnych pomenovaní predovšetkým:

1. dvojrodovosť ako dôsledok využitia neorganických formantov
V češtine sú to názvy s gramatickou morféomou -(a), ktorými pre blízkosť vzorov „předseda“ a „žena“ možno pomenovať tak mužov ako i ženy. Hanlivo pôsobí zámerné priradenie ženského prívlastku k pomenovaniu určenému mužovi (*ty mizero mizerná*). Divergentný vývoj vzorov „hrdina“ a „žena“ v slovenčine takýto postup nedovoľuje. Dvojrodovosť pomenovaní na -(a) v oblasti expresívnej s obľubou využívajú i východoslovenské jazyky. V slovenčine dvojrodovo fungujú pomenovania na -isko (*také lumpisko* i *taký*

lumpisko). V češtine sa pociťujú iba ako neutrá, pretože ich nemožno začleniť do paradigmy maskulín (chýba vzor „dedo“, ktorý má slovenčina);

2. expresívne formanty, ktoré vznikli dodatočným vydelením zo substantivizovaných slovesných tvarov nezvyčajných v nociónálnej oblasti

V češtine je produktívny deverbatívny formant -l (napr. *kecal*, *frňukal*) vyčlenený z pôvodne substantivizovaných slovesných adjektív na -lý. V slovenčine je to zasa formant -aj vyčlenený z pôvodne imperatívnych podôb slovesa (*bumbaj*, *behaj*, *táraj*). V slovenčine je to napokon i výskyt príznakového zakončenia -(o) pri hypokoristikách a konvertovaných názvoch, kde pôvodne vokatívna gramatická morféma -(o) pravdepodobne prešla po zániku vokatívu spolu s funkciou oslovovacou do nominatívu, a tam sa vďaka značnej frekvencii dochovala dodnes.

Z hláskoslovných činiteľov, ktoré majú podiel na vzniku a intenzite expresívneho príznaku, možno uviesť

1. v obidvoch jazykoch pri obligátne expresívnych formantoch výskyt zadných, často zdĺžených vokálov (slov. -o, -ú, čes. -o, -ou) i nápadných, expresívitu vzbudzujúcich koncových konsonantov -ch, -š, v slovenčine i -ň, -I;

2. v češtine využitie mäkkostnej alternácie v polohách, kde v nociónálnych názvoch z dôvodu vykonaných prehlások byť nemôže (*pruďas*, *kruták*, *stařoch*);

3. v češtine pri názvoch tvorených deminutívnym formantom -ek využívanie v nociónálnej oblasti neobvyklej zmeny vokálu pred konsonantom, ktorý je v kontakte s formantom (*učitýlek*, *profesúrek*);

4. výskyt inherentne expresívneho príznaku, obyčajne daného hláskoslovne, už v slovom základe pomenovaní (čes. *kaňhal*, *brbla*, slov. *frfľoš*, *mrmlúň*).

Z obligátne expresívnych formantov, ktoré sa uplatňujú pri tvorbe pomenovaní sufixami, možno ako spoločné obom jazykom uviesť:

čes.: -och/-ouch (*tlustoch*, *smraďoch*), -ouš (*chytrouš*, *starouš*, *Milouš*), -oš (*vychoš*, *kamoš*), -áš (*velikáš*), -iáš (*chudiáš*, *vytáhlíš*), -out (*mrzout*, *žrout*), -oun (*držoun*, *mísoun*), -án/-an (*dlouhán*, *viklan*), -áč (*hubenáč*, *smrkáč*, *břicháč*), -ák (*tlusták*, *babrák*, *tlamák*), -ál (*nosál*, *uchál*), -ka (*fajnovka*, *vyžírka*, *taľka*, *Jožka*), -dlo (*šmejdidlo*, *ječidlo*)

slov.: -úch/-och (*mäkkúch*, *smradúch*, *mľčoch*), -oš (*šmatloš*, *hrdoš*, *roboš*), -áš (*velikáš*, *cifráš*, *fujaráš*), -iáš (*sopliš*, *Ferdiš*), -út (*mrzút*, *žrút*), -úň (*strapuň*, *mrmlúň*), -an (*bujan*, *ožran*), -áč (*papuľnáč*, *driehmáč*, *brucháč*), -ák (*tupák*, *blačiak*, *lumpák*), -ál (*zubál*, *okál*), -ka (*cintľavka*, *fajnovka*), -dlo (*frňukadlo*, *táradlo*), -isko (*faganisko*, *sopliabisko*).

Z fakultatívnych sú to v obidvoch jazykoch hybridné spojenia s -ista (čes. *srandista*, slov. *fórista*), -ant (čes. *hrubant*, slov. *mudrlant*), -átor (čes. i slov. *synátor*) a deminutívne s -ek (čes. *úředníček*, *napoleónek*, *Janek*, slov. *vlastenček*, *služobníček*), -ík (čes. *spekulantík*, *tatík*, *Jiřík*, slov. *učiteľík*, *doktorík*, *ocík*, *Janík*), -čík (*biskupčík*, *Japončík*), -íček (čes. *tatiček*, *Karliček*, slov. *ňaniček*, *Janiček*).

Iba češtine sú vlastné obligátne expresívne formanty ako -l (*kecal*, *čumil*), -ous (*divous*, *dědous*), -as (*krutás*, *lotras*), -ula (*žvachula*, *dědula*, *Petula*), -ola (*žvejkola*), -da (*trůda*, *střejda*, *Čenda*), -ín/-in (*citlivín*, *Jóžin*), -ina (*nařoukanina*, *vyčouhřlina*, *tatina*), -eček (*Miláneček*), -áček (*kolegáček*, *Čecháček*), -ínek (*strýčinek*, *Julínek*), -oušek (*chytroušek*, *tatoušek*, *Tomoušek*), -ulínek (*tatulínek*).

Iba v slovenčine sú obligátne expresívne formanty -áň (*slepáň, čapťáň, brucháň, blbáň*). -oň (*suron, chrchloň, bruchoň*), -aj (*trkotaj, táraj, bruchaj*), -ko (*smieško, plačko, ľutko*), -áčik (*sprostáčik*), -úlik (*Janúlik*), -ičko (*tatičko, Mišičko*), -inko (*apinko, Mikinko*), -enko (*súдруženko, Joženko*), -uško (*tatuško, Tibuško*), -uľko (*tatúľko, Jožúľko*).

Z hľadiska produktívnosti za veľmi produktívne možno pokladať čes. -l, -oun, -ák, -áč, -ka, -ina a slov. -ák, -oš, -áň, -áč, -aj. Stredne produktívne sú čes. -dlo, -án/-an, -as, -isko, -och/-ouch, -ous, -íř, slov. -isko, -úň, -oň, -úch/-och, -ko, -áš, -uš, -an, -dlo. Neproduktívne sa javia čes. -da, -our, -out, -áš, -ál, -iř a slov. -ka, -ál, -út, -úr, -iř.

Napokon značné rozdiely medzi českými a slovenskými expresívnymi názvami osôb nachádzame aj podľa typov koreňových morfém, s ktorými sa príslušné formanty spájajú. Situáciu názorne vidno z nasledujúceho prehľadu:

čeština					slovenčina				
formant	Z _A	Z _V	Z _S	M	formant	Z _A	Z _V	Z _S	M
-och/-ouch	×	×			-úch/-ouch	×	×		
-ouš/-oš	×			×	-oš	×	×	×	×
-áš	×				-áš	×	×	×	×
-oun	×	×	×	×	-úň	×	×		×
					-áň	×	×	×	×
					-oň	×	×	×	
án/-an	×	×		×	-an		×		
áč	×	×	×		-áč	×	×	×	
-ák	×	×	×	×	-ák	×	×	×	×
-k(a)	×	×		×	-k(a)	×			
					-k(o)	×	×		×
-ál			×		-aj		×	×	
-l		×			-ál			×	
-ous									
-as	×	×		×					
-ol(a)/-ul(a)	×			×	uľ(o)				×
-d(a)				×					
-ín/-in	×			×					
-in(a)	×			×					
-dl(o)		×			-dl(o)		×		
-iak(o)				×	-isk(o)				×

M = modifikácia

Prefixácia sa uplatňuje pri tvorbe personálnych expresív v oboch jazykoch iba okrajovo, produktívnejšia je v češtine. Využívajú sa také predpony, ktoré vznikli ustrnutím prvého komponentu pôvodných kompozít. Pretože fungujú predovšetkým v oblasti nociónálnej, vyskytujú sa ako fakultatívne nositele expresívneho príznaku iba vtedy, ak dôjde k ich spojeniu s domácim, často vulgárne príznakovým základom. Môžu to byť cudzie intenzifikujúce predpony ako *arci-* (čes. *arcilump, arciprase*, slov. *arcilotor*), v češtine nemecké *erc-* alebo *obr-* v ľudovom prostredí (*ercničema, obrvůl*), z domácich českých

predpôn pra-, ľudove i prach- a pře- (*pramizera, prachdědek, přepotvora*), či v nociónálnej oblasti zoslabujúce pa- (*publ*) pôsobiace medzi expresivami rovnako intenzifikujúco ako všetky predchádzajúce predpony. V češtine istú dávku expresivity dodávajú pomenovaniám i domácke zoslabujúce, respektíve „sposchybnujúce“ prefixy ako leda- (*ledakritik*), lži- (čes. i slov. *lžiprorok*), nedo- (čes. *nedoček, nedobásník*) alebo skoro- (*skorobásník, skorochoť*), taky- (*takyumělec*), prípadne rádoby- (*rádobyumělec*) korešpondujúce sémanticky s cudzou predponou pseudo- v spojeniach ako *pseudokritik, pseudoučenec*, prípadne so slovenskou domácou predponou tiež- (*tiežumělec*).

Pomenovania tvorené paradigmatom, t. j. konverziou či konverziou spojenou so spätnou deriváciou nachádzame vo väčšej miere v češtine než v slovenčine. V češtine sú to pomenovania s gramatickou morféomou -(a) využívané dvojrodovo (*nečuda, kokta, švehola*), a v slovenčine personálne expresíva na -(o) patriace k vzoru „chlap“ (*fňuko, srčo, ochmeľo*) paralelné s hypokoristikami ako *ujo, dedo, Vlado* a podobne. Slovenské konvertované pomenovania na -(a) sa v prevažnej miere pokladajú za feminína (*frfla, drnda*), a len zriedka pomenujú bytosť mužskú (*opacha, ozruta*).

Pomenovania utvorené kompozíciou využívajú obidva jazyky v nociónálnej oblasti najmä pri tvorbe termínov, kde je frekventovaný hlavne typ derivačno-kompozičný. V kontraste k nim sú kompozitá v oblasti hovorovej menej časté a nápadné predovšetkým vtípnou metaforickou obraznosťou.

Model $Z_V + Z_S$ je najproduktívnejší a nápadný už svojou štruktúrou, v nociónálnej oblasti sa nevyskytuje (čes. *vydrříhost, krutíbrko*, slov. *bažihuba, zjedihlav*).

Model $Z_S + Z_V$ je menej častý a má charakter konveržno-kompozičný. Prvý komponent má neurčitú gramatickú podobu, ktorá nemôže stáť samostatne. Zdrojom expresívneho príznaku je iba výrazná obraznosť (čes. *drnohryz, misořiz*, slov. *pecomil, železolom*). Model, pokiaľ sa vyskytuje v nociónálnej oblasti, pôsobí zastarane.

Využitie citátových zloženín vo funkcii personálnych expresív je v oboch jazykoch ojedinelé a neorganické (čes. *budižkničemu*, slov. *nebojsa*).

Z hľadiska medzislovenského začlenenia českých a slovenských slovo-tvorných prostriedkov sa ukazuje, že formanty spoločné češtine a slovenčine sa spravidla vyskytujú takmer vo všetkých slovanských jazykoch, čo svedčí o dávnom a spoločnom pôvode uvedených prostriedkov. I k formantom vlastným len jednému zo sledovaných jazykov možno nájsť príslušné paralely aspoň v niektorom z teritoriálne blízkych slovanských jazykov. Napríklad špecificky slovenské pomenovania s formantom -aj majú paralely v ukrajinčine (*zdorovaj, durnaj, hlytaj, stryžaj, slyntjaj, borodaj, kudlaj*), ruštine (*kisľaj, negođaj, vichľaj, sluňaj, šibaj*), poľštine (*hultaj, mazgaj, szachraj, domalegaj*) a v nociónálnej oblasti i v slovinčine (*čuvaj, točaj, strežaj*).

Paradigmatom tvorené podoby na -(o) nájdeme predovšetkým v srbochorváčtine (*mršo, kušľjo, drljo, goljo, brko, čelo, škerbo, mrmľjo, krpo, šepo, šanto* i hypokor. *djedo, bato, ujo, striko, Pavo, Drago*). Sú to chorvátske dublety k srbským podobám s gramatickou morféomou -(a), ktoré sú príbuzné zasa s českými konvertovanými podobami. Rovnako paralely k derivovaným pomenovaniám na -k(o), z ktorých mnohé možno kvalifikovať ako deminutívne modifikácie k už uvedeným konvertovaným pomenovaniám na -(o), nájdeme v ukrajinčine (*hľuško, bezpalko, syvoborođko, dovhoručko, bezľudko, smiško, sľiňko, znaľko, krutko*).

a srbochorvátčine (*tupavko, tvrdoglavko, šepavko, šantavko, šašavko, prljavko, lukavko, zelenko, rasčupanko, zavrzancko, plačko, kudravko*).

S pomenovaniami na -aň korešpondujú zdá sa iba ukrajinské pejoratívne podoby (*zдороваň, хорбаň, хубаň, холоваň, бородаň, вухаň, лобаň, хорлаň*). Zakončenie -oň majú ojedinelé paralely v poľštine (*lasoň, gamoň*) a v nezmäkčenej podobe i v slovinčine (*beračon, jahon, prekučon, švedron, hlačon*). S gramatickou morféomou -(a) pozná tento sufix srbochorvátčina (*gluchonja, gluponja, glibonja, brkonja, glavonja, bradonja, balonja, šeponja*).

Zo špecificky českých prostriedkov napríklad k formantu -l nájdeme paralely iba v podobe s gramatickou morféomou -(a) v poľštine (*jąkala, chrąkala, grzebala, siąkala, paprała, mrugała, chrapala, dreptała, krzykala, stękala, babrała, mamrała*) a ruštine (*chnykala, obdirala, obirala, drychala, naduvala, podlipala, opivala, šutila, kutila, zubrila, mudrila, vopila, buzila, strašila, mazila, gromila*).

S pomenovaniami na -k(a) sú paralelné i čo do dvojrodovosti predovšetkým ruské podoby (*beloručka, krivonožka, chromonožka, vyskočka, lakomka, nedoučka, lomaka, pisaka, zevaka*) vyskytujúce sa aj v bieloruštine a ukrajinčine, v malej miere i v poľštine.

Nie veľmi rozšírené pomenovania na -ous a -as sú súvzťažné s rovnako pejoratívnymi poľskými názvami (*dzikus, chytrus, raptus, obżartus, obdartus, mibrus, ordinus, zdzierus, umizgus, lizus, pijus, biegun, garbus, lalus* či *gotas, grubas, miłas, mađras, brudas, gluptas, kulas*).

Vo výratúvaní možných slovanských paralel k našim zaužívaným slovo-tvorným modelom a postupom by sme mohli pokračovať ešte ďalej. Avšak z úsporných dôvodov istú predstavu o medzislovanských vzťahoch a začlenení našich dvoch jazykov do nich podáva i nasledujúci stručný schématický prehľad: na str. 68.

Vzájomné porovnanie českého a slovenského expresívneho materiálu dáva značnú predstavu o interných zákonitostiach, tendenciách a zložitosti vnútornej štruktúry jazykových jednotiek i o dynamike v každom zo sledovaných jazykov. Napriek značnej uvoľnenosti v oblasti hovorovej, ktorá umožňuje ľahký prienik slov z jazyka do jazyka, nevládne ani tu, na samom okraji slovnej zásoby, úplná svojvoľnosť. Ak sa má novoutvorené alebo prevzaté slovo lexikalizovať, musí odpovedať skrytým tendenciám v každom jazyku, inakšie zostane len krátkodobým, neorganickým okazionalizmom s nulovou frekvenciou. Slová nemôžu ľubovoľne prechádzať z jazyka do jazyka, ak svojou štruktúrnou podobou nezapadajú do systému jazyka — prijímateľa. V takomto zmysle konfrontačný výskum jazykových jednotiek i z periferie slovnej zásoby prispieva k ešte hlbšiemu poznaniu nielen samotného lexikálneho systému každého jazyka, ale i jazyka ako zložitého systému vôbec. Konfrontačný prístup k jazykom geneticky príbuzným, ktoré sú z hľadiska dnešnej jazykovej situácie v kontakte, dáva možnosť prehliť štúdium lexikálnych javov v rámci každého z nich.

poľština	čeština	sloven.	slovin.	srbchorv.	ukrajin.	ruština
-uch/ -och	-och/ -ouch	-úch/ -och	-uh		-uch/-uch (a) -uh (a)	-uch/-u.h (a) -och (a) -ug(a)
-osz	-ouš/ oš	-oš		-oš/-oš(a)		
-usz/-uš	-ouš	-uš/ uš(o)	-uš/-uš(a)		-uš	uš(a)/-š(a)
	-áš	-áš	-aš	-aš/-aš(a)		-aš
-iś	-iś	-iś		-iś/-iś(a)		-yś
-us	-ous					
-as	-as					
-ur	-our	-úr	-ur(a)		-ur(a)	-ur(a)
	-oun	-úň	-un		-un/-uň -uň(o)	-un
-oń		-oń	-on	-onj(a)	-oń(a)	-oń(a)
		-áň			-aň	
	-án/-an	-an	-an	-an	-an	-an
-acz	-áč	-áč	-ač	-ač	-ač	-ač
-ak	-ák	-ák	-ak	-ak	-ak	-ak
-k(a)	-k(a)	-k(a)			-k(a)	-k(a)
		-k(o)		-k(o)	-k(o)	
-aj		-aj	-aj		-aj	-aj
-l(a)	-l					-l(a)
	-ín/-in		-ín			
-in(a)	-in(a)		-in(a)	-in(a)		-in(a)
-dl(o)	-dl(o)	-dl(o)	-l(o)	-l(o)	-l(o)	-l(o)
-isk(o)	-isk(o) -išt(š)	-isk(o)	-išč(e)		-ysk(o)	-išč(e)
-(a) -(o)	-(a) -(o)	-(a) -(o)	-(a)	-(a) -(o)	-(o)	
Zv + Zs	Zv + Zs Zs + Zv	Zv + Zs Zs + Zv		Zv + Zs	Zs + Zv	Zs + Zv

LITERATÚRA

- BARTÁKOVÁ, J.: Podiel konverzie a spätnej derivácie na tvorbe názvov osôb v češtine a slovenčine. SPFFBU, A 31 (1983), s. 67—76.
- BARTÁKOVÁ, J.: Imperatív a expresívne názvy osôb. SPFFBU, A 33 (1985), s. 125—132
- BARTÁKOVÁ, J.: Slovenské sémantické ekvivalenty k českým konvertovaným činiteľským názvom typu nimra, babra, pipla. Slavica Pragensia XXV, Philologica 4—5, s. 101—112.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Slovenské ekvivalenty k českým výrazom nemluva, némota. Slovenská reč, 39, 1974, s. 168 n.
- PECIAR, Š.: Slovenské ekvivalenty českých činiteľských mien na —1. Kultúra slova, 4, 1970, s. 333—338.

ПРИЕМЫ, СЛУЖАЩИЕ К СЛОВООБРАЗОВАНИЮ ЭКСПРЕССИВНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦ В ЧЕШСКОМ И СЛОВАЦКОМ ЯЗЫКАХ

Статья, написанная в сравнительном плане, посвящена лексикализованным, ингерентно экспрессивным названиям лиц мужского рода в словацком и чешском языках, представляющим собой выразительную, динамическую микрогруппу на самой периферии словарного фонда. В отличие от неэмоциональных наименований при образовании личных экспрессивных существительных участие принимают не только языковые, но и социальные и психические факторы. Коммуникант активно выражает свои чувства, свое субъективное отношение к обозначаемому лицу, расходуя при этом значительное усилие своей воли, чтобы в должной степени подействовать и на слушателя. В коммуникативном процессе действие традиционной нормы ослаблено, поэтому возникают заведомые и сознательные нарушения, умышленное экспериментирование, выбор такого метода и средств, которые для неэмоциональной области атипичны или вообще непозволительны. Таким вот „протестом“ против условностей говорящий в сопровождении внеязыковых средств (жестов, мимики, интонации) „деформированным“ наименованием атакует адресата, поражает его, взвинчивает, а сам таким путем освобождается от накопленных эмоций. Для экспрессивных существительных характерна сильная репродукция назывного акта. Возникает множество наименований — синонимов с одинаковым понятийным содержанием. Это главным образом дериваты (часто монотематические) или дериваты модификационного характера от уже существующих наименований, образованные другими формантами или способами (сложение, конверсия) лишь с той целью, чтобы при помощи новой формы сильнее подействовал экспрессивный признак, ослабевающий с увеличением частотности предшествующих названий.

В центре внимания предлагаемой работы находятся словообразовательные средства (использование неличных или редких формантов, образование гибридных наименований с иностранными префиксами, образование деминутивных форм при помощи нерегулярных второстепенных формантов, особые формы сложных образований, в качестве первого компонента которых находится императив и т. д.).

• Взаимная конфронтация чешского и словацкого материала дает представление о внутренних закономерностях, тенденциях, сложностях структуры языковых единиц и о динамике в каждом из исследуемых языков.

